

Působení rodiny a školy v procesu sociální inkluze žáků se sluchovým postižením

Lenka Doležalová, Tereza Žajdlíková

Klíčová slova: *inkluze, společnost, sociální inkluze, jedinec se sluchovým postižením, kognitivní a sociální vývoj jedince se sluchovým postižením, rodina, škola, dětství, adolescence, duchovní uvědomění u jedinců se sluchovým postižením, výuka náboženství ve školách pro sluchově postižené.*

Anotace: *Příspěvek se zabývá vývojem dítěte se sluchovým postižením, jeho postavením v majoritní společnosti, faktory determinující rozvoj osobnosti dítěte se sluchovým postižením a osvojování si norem a hodnot platných ve společnosti. Velmi důležitou roli v tomto procesu kromě rodiny zaujímá škola jako prostředí, kde jedinci se sluchovým postižením tráví podstatnou část svého dětství a dospívání. Důležitým úkolem pedagogů, ať již v běžných školách, či ve školách pro sluchově postižené, je ukázat dětem a žákům se sluchovým postižením cestu, jak dosáhnout společenské inkluze v tom nejširším slova smyslu. V závěru příspěvku jsou prezentovány výsledky výzkumu, jehož cílem bylo postihnout možnosti a specifika výuky náboženství, předávání duchovních hodnot, jejich chápání a aktivního duchovního života ve společenství u dětí se sluchovým postižením s ohledem na situaci v České republice.*

Key words:

Abstract / Annotation:

Úvod

Současný přístup k výchově a vzdělávání jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami poukazuje na význam volby správných strategií k získání takových dovedností u těchto jedinců, které jim dopomohou stát se rovnocenným členem majoritní společnosti a to jak v osobním, tak společenském životě. V případě jedinců se sluchovým postižením bývá tohoto cíle dosahováno obtížně, a to především u jedinců s těžkým sluchovým postižením v důsledku přítomnosti komunikační bariéry, která vyplývá z užívání odlišných

komunikačních systémů. V životě dítěte se sluchovým postižením se jeho kognitivní a sociální vývoj odehrává v závislosti na mnoha faktorech. M. Vágnerová (2004) poukazuje na to, že sluchové postižení, stejně tak jakýkoliv jiný defekt, nepostihuje jen určitý orgánový defekt, ale ovlivňuje celou osobnost jedince s postižením a vytváří specifickou sociální situaci. Riziko, že v důsledku postižení vznikne i psychická odchylka, souvisí především s typem a závažností daného postižení. Kognitivní rozvoj dítěte se sluchovým postižením je stejně jako u ostatních jedinců ovlivňován každodenními interakcemi dítěte se socio-kulturním prostředím. Dítěti nestačí přímé zkušenosti se světem, potřebuje na tuto cestu i průvodce či zprostředkovatele, který je do kultury a společnosti zasvětil (Lebeer, J. 2006). V posledních letech se stále více prosazuje trend tzv. inkluzivního vzdělávání jedinců se speciálními vzdělávacími potřebami. Často se zatím jedná o školy s „inkluzivní orientací“ a v našich podmínkách se k tomu skutečnému inkluzivnímu vzdělávání cesty teprve hledají. Co se týče jedinců se sluchovým postižením, existují velmi rozličné názory na to, zda je možné vzdělávat tyto jedince v inkluzivních školách, příp. za jakých podmínek. Cílem předkládaného příspěvku není v žádném případě zodpovědět tuto otázku, ale spíše poukázat na to, jak může ať již běžná škola s „inkluzivní orientací“ či škola pro sluchově postižené přispět k sociálnímu a kognitivnímu rozvoji jedince a dopomoci mu k vybudování a uvědomění si vlastního postavení ve společnosti, k samostatnosti a k nezávislosti na svém okolí.

Sociální vývoj jedinců s těžkým sluchovým postižením má svá specifika. V. Lechta (2010) uvádí, že zvláštnosti chování jedinců s těžkým sluchovým postižením jsou vyvolány problémy v chápání podané informace a v obtížích při pochopení jistých norem chování. Podstatnou roli zde sehrává již zmíněná komunikační bariéra. V případě jedinců s těžkým sluchovým postižením je nutné, aby již od co nejranějšího dětství, jedná-li se o jedince s prelingválním sluchovým postižením, byla vybudovaná funkční komunikace a bylo tak možné zajistit rozvoj a výchovu dítěte, zpočátku především ze strany nejbližších rodinných příslušníků, na základě vhodně zvoleného komunikačního systému, který bude pro obě strany srozumitelný. Budeme se tak vyvarovat toho, že jazyková bariéra způsobí takové situace, kdy se komunikace mezi matkou a dítětem či dítětem a dalšími členy rodiny bude omezovat jen na nejdůležitější informace. Celé dětství, včetně období dospívání, je provázáno ve spirále na sebe navazujícím „odpoutáváním se“ a „egocentrismem“. Nejdříve se dítě odpoutává od přímého patření na matku, poté pomalu končí bezprostřední závislost na své rodině a nakonec je třeba, aby vystoupilo ze svého dětství. Egocentrismus podporuje toto odpoutávání se, dítě poznává sebe samo, je schopno též za přítomnosti dospělých plně rozvinout svou osobnost a

nabídnout se tak druhým. Výchova a vzdělávání by tento proces měla podpořit a nedopustit, aby jedinec na této cestě zůstal někde stát nebo se ztratil. Jisté riziko tohoto vyvstává v současnosti právě u jedinců se sluchovým postižením. Vzhledem k tomu, že většina dětí se sluchovým postižením přichází do rodin, v nichž se žádné postižení sluchu doposud nevyskytlo, bývá vývoj dítěte nezřídka provázen obtížemi. Překážky jsou přirozeně způsobeny omezenou možností vzájemně porozumět svým odlišnostem. Klasifikace sluchového postižení vždy do budoucna ovlivňuje jazykové, kulturní, vzdělávací i společenské zařazení, životní styl, hodnotovou orientaci a vnímání světa toho kterého člověka. Pro citový, sociální a jazykový vývoj dítěte se sluchovým postižením a pro celé jeho další životní směřování jsou velmi významní rodiče a později právě škola, učitelé, vrstevníci, spolužáci a další lidé, kteří přicházejí s dítětem do kontaktu. To, jakým způsobem se rodina se sluchovým postižením vyrovná, může výrazně k vývoji jejich dítěte přispět, jak v pozitivním, tak negativním smyslu. R. Freeman (1992) k tomuto uvádí, že přijetí dítěte se sluchovým postižením rodiči je vlastně obnovení jejich hrdosti na dítě, uvědomění si, že i lidé se sluchovým postižením mohou žít plný a krásný život, který se ve své podstatě od toho našeho vůbec neliší. Zpracování problému sluchového postižení rodiči zásadním způsobem ovlivňuje to, jak bude dítě přijímat samo sebe (Šedivá, Z. 2006).

V prvních letech života je úkolem rodiny, aby bylo schopné dítě **proniknout do společnosti**. V tomto čase se u dítěte prudce rozvíjí řeč, slovní zásoba a komunikační schopnosti (Potměšil, M. 2010). Údobí probíhá ve znamení pocitu sebestřednosti, který je komunikačně potvrzován okolím dítěte (Potměšil, M. 2007b). Ve chvílích, kdy dítě komunikačně situaci nezvládá, upadá do záchvatů vzteku, což je také forma sebevymezení. Jednou z důležitých potřeb dítěte v tomto věku je potřeba informace o kvalitě citového vztahu mezi ním a matkou, rodiči. Je důležité, aby matka měla již od nejtělejšího věku dostatečné komunikační nástroje ke sdělení: „*Mám tě ráda*“ a dokázala porozumět, když dítě říká: „*Potřebuji tě.*“ Přestože rodiče své dítě se sluchovým postižením milují, často neví, jakou formou mu svou lásku mají projevat. Děti se sluchovým postižením jsou v tomto období ohroženy nejvíce komunikačním a citovým neuspokojením svých potřeb, obtížně nachází citové vztahy v rodině a těžko chápou své postavení mezi jejími členy. Po nástupu dítěte do mateřské školy přináší tento mezník velký význam právě v sociálním i duchovním vývoji. Jedinec si začíná uvědomovat potřeby ostatních a učí se na ně reagovat. Nicméně ještě předškolní věk charakterizuje značný *egocentrismus* dítěte jakoby vycházející z pozice: „dobré je to, co je dobré pro mne.“ To může být u dítěte se sluchovým postižením ještě zesíleno přístupem rodiny k dítěti s postižením. Jedinec si vytváří své první vlastní názory,

experimentuje se svou nezávislostí (Potměšil, M. 2010). Dítě se sluchovým postižením, u něhož se vytvořil kvalitní primární vztah s matkou a dalšími členy jeho rodiny, nemá i přes komunikační obtíže obvykle zásadní problém v začleňování se do mateřské školy (Doležalová, L. in Havel, J., Fialová, H. et al. 2010). Dítě rádo naslouchá pohádkám a příběhům, což rozvíjí jeho gnostické a jazykové dovednosti. Zejména pohádky mají velký význam v procesu utváření morálních a mravních hodnot. Pomocí pohádkových příběhů se dítě seznamuje se zřetelným rozlišováním dobra a zla, s nutností, právem a zároveň obtížností volby, s láskou a neláskou, s odpuštěním apod. Tohle všechno je třeba zpřístupnit i dětem se sluchovým postižením pro jejich zdárný a sociální vývoj (Červenková, A. 1999; Potměšil, M. 2007b).

V šestém roce dítě zahájí *povinnou školní docházku*. Dítě se sluchovým postižením přichází do školy většinou s podstatně menší slovní zásobou, což samozřejmě na druhou stranu závisí na způsobu vedení a výchovy v předškolním věku s ohledem na jeho sluchovou vadu (Potměšil, M. 2007b). Mravní jednání i hodnocení dítě podřizuje skupině, rodině či učitelé. Vědomí hodnoty „správné“ a „nesprávné“ je dáno tím, co deklaruje a schvaluje *autorita*. Po podstatě se dítě začne ptát až později. Dítě dodržování takových hodnot vyžaduje. Na druhou stranu tam, kde dítě kontrolní mechanismy nepocituje, pokouší se jednat jinak, často jen tak zkusmo pro získání zkušenosti (Nováková, C. 1997; Potměšil, M. 2010). Sebereflexe jedince se zde projevuje i potřebou spravedlivých rozhodnutí, dítě je vyžaduje a citlivě vnímá, jak je přijímáno v sociálních skupinách. Utváří si také vlastní názor, začíná být kritičtější k okolí více než k sobě. (Potměšil, M. 2007b). Dítě se sluchovým postižením je bohužel méně vystavováno různým interakčním situacím (oproti dětem intaktním), možnost učit se nápodobou je omezená, má méně sociálních zkušeností, chápání sociálních vztahů a pojmů může být zkreslené. To může být příčinou nedostatků ve vývoji empatie a sociální adaptability (Potměšil, M. 2003; Šedivá, Z. 2006). Děti se sluchovým postižením také často nedokážou odhadnout následky svého konání, a to i v době, kdy už to slyšící děti bez problémů zvládají. Jsou též mnohem více zaměřené na vnější znaky, obtížně a později abstrahují (Potměšil, M. 1999, 2007b).

Ve věku kolem deseti až dvanácti let vstupuje dítě do období dospívání a tento čas přináší své podstatné změny ve vnímání života a jeho prožívání. Obecná pravidla v tomto věku jsou známá, ale důležitým tématem se stává smysl pro jejich dodržování. Přichází silná potřeba pronikání do společnosti a hledání vlastního pojetí. Nastávající adolescent si vytváří vlastní názory, mění hodnoty a postoje, požaduje úpravy a změny. Tomuto hledání je zasvěceno celé období dospívání (Potměšil, M. 2010). Poklidné a šťastné období dětství

vystřídá neklid, tvůrčí aktivita a bojovná neuspořádanost. Mladý člověk si začíná budovat vlastní svět (Nováková, C. 1997; Smahel, R. 1997). Začíná tak třetí forma projevu *egocentrismu*. Dospívající je přesvědčen o jedinečnosti a výjimečnosti svých prožitků, myšlenek, zkušeností i názorů (Potměšil, M. 2007). Období dospívání je též časem objevování a pronikání do sexuálního života (Nováková, C. 1997). Základním zaměstnáním stále zůstává škola, v níž už se však vyžaduje větší samostatnost, promyšlení látky, intenzivnější práce. Puberta je na jednu stranu obdobím uzavřenosti a odmítavého chování vůči rodičům a často i dalším autoritám a dospělým. K nutnosti vývoje dítěte patří to, že se *distancuje od osob svého dětství*. Na stranu druhou je třeba, aby právě tito dospělí s dospívajícím pracovali a společně hledali řešení nastávajících i nových problémů našich životů i světa. Člověk dorůstá do *rovného vztahu s dospělými*. V jeho životě vznikají hlubší vztahy, ožívuje se fantazie, zvyšuje se sebeovládání a chápání motivů druhých, ale také roste kritičnost a zmenšuje se přizpůsobivost životním situacím. Kolem třináctého roku vznikají pochybnosti o tom, čemu dítě dříve věřilo (Nováková, C. 1997; Potměšil, M. 2007; Smahel, R. 1997). Situace sluchového postižení svým způsobem toto období významně ovlivňuje. Zrání v oblastech osobnostních a sociálních je složitější, což je dáno samotným sluchovým postižením, které brání přísunu informací v potřebné bohatosti a pestrosti, odlišností v komunikačních dovednostech, ale také ještě stále nezřídka zásahem do přirozeného vývoje dítěte. Prožít adolescentní období ve skupině školního *internátu* nese s sebou svá negativa z hlediska psychiky, sociálního vývoje, výstavby hodnotového systému. Děti na internátě mají obvykle dobře připravený krátkodobý i dlouhodobý program. Dochází zde k výrazné organizovanosti, ztrátě soukromí i možnosti prosadit vlastní názor či přání. Pokud naopak budeme hovořit o situaci dospívajícího v integraci, a tedy většinou pobývajícího v prostředí rodiny, pak limitujícím faktorem jeho vývoje, socializace i hodnotové orientace budou dosažené komunikační dovednosti jeho i ostatních členů rodiny (Potměšil, M. 2007). Období dospívání je též časem, kdy se dítě odpoutává od svého primárního prostředí rodiny a pocítuje potřebu patřit k nějaké jiné skupině. Názory a rady skupiny jsou pro dospívajícího často směřovatější než to, co říkají rodiče. „*Člověk v dospívání se zvláště intenzivně přizpůsobuje svým vrstevníkům a utíká do party, protože jeho ‚já‘ je slabé*“ (Smahel, R. 1997, s. 103). U jedinců se sluchovým postižením pak nabývá na významu komunita Neslyšících, která jakožto společenství může dospívajícímu rozumět a uspokojovat jeho potřeby lépe než slyšící rodiče, sourozenci a příbuzní, primárně pro naprosto bezproblémovou komunikaci. V komunitě Neslyšících může jedinec se sluchovým postižením nalézt celou svou identitu a *smysl života*. To s sebou však nese mimo jiné také riziko dalšího utváření vztahů s jeho vlastní

rodinou i se společností a světem. Dospívající se sluchovým postižením mají již také reálnější náhled na své postižení. Pravděpodobně to souvisí s rostoucím počtem sociálních zkušeností se svým handicapem (Potměšil, M. 2007). Hodnoty jedinců se sluchovým postižením mohou dorůst do odlišné hierarchie oproti slyšícím vrstevníkům (Potměšil, M. 2010).

V období dětství a adolescence se, jak již bylo výše zmíněno, kromě rodičů podílí na kognitivním, sociálním i emocionálním vývoji dítěte se sluchovým postižením škola, učitelé a spolužáci. U pedagogů, kteří vzdělávají děti a žáky se sluchovým postižením, se nároky na jejich znalosti a dovednosti zvyšují z důvodu přítomnosti sluchového postižení u žáka. Měli by mít znalosti z oblasti surdopedie, měli by vědět, co jaký typ a stupeň sluchového postižení obnáší, vědět, jak s takovými žáky komunikovat, a jak k nim přistupovat. Neměly by mu chybět znalosti z oblasti sociálních potřeb jedinců se sluchovým postižením, kompenzačních pomůcek, základní znalosti českého znakového jazyka a také kultury Neslyšících. (Bogner, T. 2012) V případě pedagogů působících ve školách pro sluchově postižené je toto základním předpokladem pro výkon jejich profese oproti pedagogům působících v běžných školách, kteří mají ve své třídě žáka se sluchovým postižením. V tomto případě by se měl pedagog o problematiku sluchového postižení začít zajímat ve chvíli, kdy se dozví, že v jeho třídě bude přítomen žák se sluchovým postižením. Velmi podnětným a zajímavým pro pedagogy v běžných školách mohou být různé programy či workshopy, jejichž cílem je zprostředkovat specifika sluchového postižení a zvýšit povědomí o problematice sluchového postižení u intaktních dětí a žáků. Zařazení takových programů se jeví jako velmi vhodné právě v těch školách, kde jsou vzděláváni děti a žáci se sluchovým postižením. Realizace takových aktivit může zábavnou a hrovou formou dopomoci v hledání cesty k pochopení společenské inkluze – sociálního začlenění jedinců se sluchovým postižením mezi jedince slyšící. Příkladem mohou být výsledky výzkumných šetření, které byly součástí bakalářských a diplomových prací studentů oboru Speciální pedagogika, např. výzkum Bc. Miriam Rozehnalové, která zpracovala bakalářskou práci na téma *Povědomí žáků základních škol Jihomoravského kraje o problematice sluchového postižení* nebo výzkum Mgr. Mileny Halové, která se ve své diplomové práci zaměřila na realizaci workshopu s názvem „Ve světě ticha“ v běžných základních školách. Další, velmi zajímavou a s tématem nejen společenské inkluze související, je diplomová práce Mgr. Terezy Žajdlíkové, která se věnuje *duchovnímu uvědomění u dětí se sluchovým postižením*. Cílem diplomové práce bylo identifikovat a posoudit podmínky dnešní výuky náboženství u dětí se sluchovým postižením především na základních školách pro sluchově postižené. Snahou bylo poodhalit a pokusit se analyzovat v současnosti sledovaná výuková specifika a případné obtíže při předávání duchovních hodnot

dětem se sluchovým postižením, doporučit možné změny a navrhnout výukový materiál pro předávání duchovních hodnot těmto dětem respektující závěry výzkumu. Text se dotýká také situace osob se sluchovým postižením v České republice, především v prostředí *katolické církve*. Současný stav je komparován s poměry ve Slovenské republice. Text se pokusil nabídnout jisté srovnání možností života zejména v katolické církvi pro většinovou společnost a pro specifickou jazykovou a kulturní menšinu Neslyšících, a to jednak v prostředí naší země, ale též v zahraničí. Vzhledem k tomu, že výzkum realizovaný v rámci zmiňované diplomové práce je velkým přínosem pro speciálně-pedagogickou praxi, dovolujeme si nyní stručně stěžejní oblasti výzkumu představit.

Metodologie výzkumu

Hlavním cílem práce bylo *postihnout možnosti a specifika výuky náboženství, předávání duchovních hodnot, jejich chápání a aktivního duchovního života ve společnosti u dětí se sluchovým postižením s ohledem na situaci v České republice*. Jako součást výzkumné části práce se též zařazuje vytvoření pracovních listů respektujících výsledky výzkumného šetření, možnosti a schopnosti dětí se sluchovým postižením. *Pracovní listy* jsou využitelné při výuce náboženství především na základních školách pro sluchově postižené. Dílčí cíle spočívají v analýze možností aktivit duchovního charakteru pro osoby se sluchovým postižením v České republice v komparaci se situací ve Slovenské republice.

Předpoklady výzkumu a výzkumné otázky

Výzkumu předcházela teorie, že děti se sluchovým postižením s ohledem na všechny důsledky svého postižení budou mít jiné předpoklady, možnosti i schopnosti k poznání a pochopení víry jako hodnoty než děti slyšící. Duchovní život a život

v církvi u jedinců se sluchovým postižením může nabývat odlišné podoby oproti lidem slyšícím. Jeví se tudíž jako žádoucí umožnit této skupině lidí prožívat víru v zrcadle jejich vlastního vnímání světa a Boha. Výzkum vycházel též z předpokladu, že podpora věřících rodin dětí se sluchovým postižením ve Slovenské republice je řešena již na dobré úrovni a může tedy pro Českou republiku poskytovat určitým způsobem vzor.

Výzkum se pokoušel poodhalit odpovědi na následující výzkumné otázky:

- 1. Vyskytují se u dětí se sluchovým postižením oproti dětem slyšícím zvláštnosti či specifické obtíže v předávání víry a duchovních hodnot? Jaké? Co může být jejich příčinou?*
- 2. Existuje dostatek didaktických materiálů pro výuku náboženství u dětí se sluchovým postižením vzhledem k odlišnostem v jejich vnímání, jazyku a kultuře a vzhledem k současným důsledkům sluchového postižení? Lze používat běžné výukové materiály (učebnice, pracovní sešity, knihy apod.)?*
- 3. Vytváří v současné době katolická církev v České republice podmínky pro účast jedinců se sluchovým postižením na jejím životě? Jaké jsou možnosti duchovního života především u dětí se sluchovým postižením zejména v katolické církvi? Jaké podmínky se jeví jako vhodné a žádoucí?*
- 4. Jakou podporu poskytuje věřícím rodinám dětí se sluchovým postižením a de facto všem jedincům se sluchovým postižením katolická církev ve Slovenské republice?*
- 5. Nakolik by se měla lišit výuka náboženství u dětí se sluchovým postižením oproti dětem bez sluchového postižení?*

Následná tvorba didaktického materiálu pramení z předpokladu, že se učitelé náboženství u dětí se sluchovým postižením potýkají s jeho nedostatkem.

Techniky výzkumného šetření

Jedná se o kvalitativní výzkum, případovou studii. Mezi hlavní techniky výzkumného šetření patřily: rozhovory (strukturované), pozorování, studium textových materiálů a hypertextových odkazů. Vše bylo pečlivě zaznamenáváno. Následně se práce zaměřuje na rozbor a analýzu získaných poznatků.

Výzkumný soubor

Výběr výzkumného vzorku probíhal postupně. Přibývajícimi výsledky výzkumu vzorek současně dále rozšiřovaly. Volba informantů se uskutečňovala cíleně dle zvážení výzkumníka a zároveň dle reakcí a možností oslovených osob. Do výzkumného vzorku byli zařazeni tři učitelé náboženství především ze základních škol pro sluchově postižené a jejich výuka náboženství. Ve dvou případech jde o paní učitelky ze základních škol pro sluchově postižené v České republice. Součástí výzkumného vzorku tvořily samozřejmě také všechny děti navštěvující výuku náboženství, s nimiž se buď výzkumník osobně setkal, nebo mu o nich bylo vyprávěno. V kontextu této práce je třeba uvést, že primární zacílení se týká spíše dětí se sluchovým postižením vyrůstajících ve slyšících rodinách. A to z toho důvodu, že u věřících Neslyšících rodičů probíhá předávání hodnotové orientace a tedy i víry dětem se sluchovým postižením pravděpodobně analogicky jako ve zcela slyšících rodinách. Nesetkáváme se s komunikačními bariérami a s nepochopením sluchového postižení. Předpokládáme, že v Neslyšících rodinách budou vnímat víru možná v jiné rovině vzhledem ke svému odlišnému vnímání světa, avšak bez nějakých význačných specifík či obtíží.

Realizace výzkumného šetření a stěžejní výsledky výzkumu

U všech informantů zabývajících se výukou náboženství u dětí se sluchovým postižením vzešla výuka náboženství z potřeb a přání rodičů těchto dětí. V České republice se ve výuce náboženství povětšinou v minulosti i současnosti vytvořila vždy skupinka přibližně šesti dětí se sluchovým postižením dané školy. Ve Slovenské republice se výuky náboženství účastní obvykle alespoň polovina každé třídy v základní škole pro sluchově postižené. To je dáno nejspíše povinně volitelným charakterem předmětu. Na středních školách pro sluchově postižené se počet žáků v náboženství už obvykle snížil na přibližně šest žáků z celé školy, výuka nabývá volitelného podoby. Docházející žáci už většinou pocházejí z věřících katolických rodin. Koncept obsahu předmětu Náboženství vykrytalizoval z povahy vyznání rodin žáků. V Brně jde především o seznamování s biblickými příběhy, utváření představ a vztahu k Bohu, Ježíši a víře, příležitostně také seznámení se mší svatou. Totéž se dělo v minulosti také v Praze při mateřské škole Pipan. Výuka vyžadovala *ekumenický* charakter. Ve Valašském Meziříčí a na Slovensku se postupuje podle programů daných katolickou církví a učení směřuje k přípravě na přijetí svátostí. V Brně a v Bratislavě připravují učitelé kromě výuky náboženství také další příležitostné akce (mše svaté, slavení svátků, účast např. na *křtu*, *svatbě*, *pohřbu*, a další akce i pobytového charakteru). Věnujme nyní čas výukovým

specifikům, obtížím v chápání duchovních otázek tak, jak je uvedli informanti tohoto šetření. Téměř všichni informanti uvádí jako hlavní překážku velmi často ***méně rozvinutou schopnost abstrakce*** u dětí se sluchovým postižením. Jedná se nejenom o chápání něčeho vykazujícího se nemateriální podstatou, ale též uchopování abstraktních pojmů a porozumění jim v celé jejich celistvosti tak, jak věk by měl dovolit. Vzhledem k chybějícímu smyslu je bezděčné učení u dětí se sluchovým postižením omezeno, děti nezřídka mají z různých důvodů méně „životních“ zkušeností. Informanti uváděli potíže v pochopení *Boha* jako něčeho neviditelného, nehmatatelného, něčeho, co nás může přesahovat, následně pochopení jeho charakteru jako *samostatné osoby* a pochopení jeho charakteru *lásky* a toho, že i to, co nemůžeme vidět, může mít poměrně úzký *vztah k našemu životu* a může se našeho *každodenního života* týkat. Pro děti se sluchovým postižením bývá o něco těžší odpoutat se od viditelné reality. K tomu přispívá mnohem menší jazyková vybavenost (především v českém jazyce, ale někdy i bez ohledu na komunikační mód), tím pádem horší čtenářské dovednosti a ze všech důsledků vyplývajících ze sluchového postižení často i ne zcela úplná, bohatá a pestrá sémantická síť. V současné době přetrvává tento stav, nemůžeme však tvrdit, že se jedná o nutný a nezvratitelný důsledek sluchového postižení. Víra nám nabízí odpovědi o životě, které viditelný a materiální svět poskytnout nedokáže. Je součástí života jako takového, ne něčím dalším, vedlejším, novým, vzdáleným, jiným, něčím, co nemůže existovat společně s tímto světem takovým, jakým je. A možná i to vytváří u dětí se sluchovým postižením jistý pocit cizosti víry a *Boha*, protože svým způsobem jim může být cizí i tento svět. Především tam, kde není v rodině či ve škole vybudovaná plnohodnotná a efektivní komunikace, mohou děti zažívat velmi často neporozumění tomu, co se kolem nich děje, některé jevy se jim mohou jevit jako nevysvětlitelné, protože nejsou schopny dobře rozluštit příčiny a následky. Mohou tak hluboko uvnitř sebe zažívat zvláštní pocity, že nejsou zcela rovnocennou a plnohodnotnou součástí rodiny, společnosti a světa, jelikož svět neznají. Je to proto, že svět poznáváme a zařazujeme se do něj právě skrze komunikaci. Tohle je jen možný pohled na to, proč se učitelům náboženství u dětí se sluchovým postižením jeví pochopení vůbec možné *existence Boha* jako nesmírně obtížný proces, samozřejmě to nemusí takhle platit, snažíme se tady totiž rozkrýt něco, co možná ani rozkrýt nelze, snažíme se nalézt odpovědi na otázky, aniž bychom si byli schopni nějak potvrdit, že je tomu tak skutečně. Pohybujeme se totiž na poli zjišťování něčeho, co možná ani zcela a stoprocentně zjistit nelze. Všichni dotazovaní se ve svých názorech nebo také v charakteru jejich dosavadní práce shodují na tom, že je třeba v rámci církve zachovat společenství slyšících a společenství Neslyšících zvlášť a zároveň podporovat vzájemný respekt a vědomí, že jsou ve skutečnosti

jedno. Každé z těchto společenství má svoji vlastní kulturu a mělo by si ponechat prožívání víry v kontextu svého životního a kulturního *bohatství*. Současně se mohou obě společenství vzájemně obohacovat a citlivým způsobem prolínat, a to mezi dětmi i dospělými. Cílem je patrně snažit se o jednotu tak, aby nedošlo k potlačování přirozenosti žádného člena církve. Společně s tím se jeví též záhodným, aby lidé se sluchovým postižením mohli nalézt své místo v církvi takové, jež jim umožní vznik jejich vlastního silného a soběstačného společenství, které bude podporovat samo sebe a zároveň bude schopno vstupovat do dialogu s ostatními. To se týče i dětí. *Obě společenství si mají vzájemně mnohé co nabídnout*. Zřejmě tato práce dospěla k tomu, že celá otázka ve své podstatě souvisí s tématem **inkluze**.

Závěrem je v kontextu realizovaného výzkumného šetření, jehož cílem bylo zaměřit se především na to, co lze u dětí se sluchovým postižením pozorovat ve výuce náboženství, možné konstatovat, že přínosným by mohl být dále pohled samotných příslušníků kultury Neslyšících, vyjádření samotných věřících jedinců se sluchovým postižením, kteří buď vírou žijí nebo i v určité podobnosti a míře zabezpečují duchovní rozvoj a učení víry dětem se sluchovým postižením. Zajímavý by byl jistě pohled věřících neslyšících rodin (anebo i samotných slyšících rodin s dítětem se sluchovým postižením) na odevzdávání víry těmto dětem, na to, s čím se v průběhu této cesty setkávají.

Závěr

Lidé se sluchovým postižením tvoří velmi nehomogenní skupinu, v dnešní době snad ještě více než kdykoli předtím. Zasloužil se o to obrovský pokrok techniky, jenž v současnosti již nezřídka dovoluje kompenzaci sluchového postižení až do míry dostačující pro vnímání a používání mluveného jazyka, ačkoli ne ještě zcela shodnou sluchovou orientaci jako u lidí bez sluchové ztráty. Společným úkolem nás všech je se vzájemně poznat, snažit se porozumět našim vzájemným potřebám a zájmům, a společně vytvářet prostředí pro všechny. Tak, aby nikdo nebyl už na samotném počátku vyčleněn.

Literatura

BOGNER, T. *Povědomí slyšících pedagogů základních škol pro sluchově postižené v České republice o kultuře Neslyšících*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2011. Diplomová práce.

DOLEŽALOVÁ, L. Výchova a vzdělávání dětí a žáků se sluchovým postižením v běžných školských zařízeních. In HAVEL, Jiří, FIALOVÁ, Hana, et al. *Inkluzivní vzdělávání v primární škole*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 321 s. ISBN 978-80-210-5332.

ČERVENKOVÁ, A., ed. *Co a jak číst se sluchově postiženým dítětem*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1999. 80 s.

FREEMAN, R., CARBIN, C., BOESE, R.. *Tvé dítě neslyší*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1992. 359 s.

HALOVÁ, M. *Uplatnění vzdělávacího programu „Ve světě ticha“ v běžné základní škole*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2012. Diplomová práce.

LEBEER, Jo. (ed.) a kol. *Programy pro rozvoj myšlení s odchylkami vývoje*. Podpora začleňování znevýhodněných dětí do běžného vzdělávání. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-103-4

LECHTA, V. (ed.) *Základy inkluzivní pedagogiky*. Dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-679-7

POTMĚŠIL, M.. *Úvodní stati k výchově a vzdělávání sluchově postižených*. Praha: Fortuna. 1999. 69 s. ISBN 80-7168-744-8.

- POTMĚŠIL, M.. *Čtení k surdopedii*. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 217 s. ISBN 80-244-0766-3. 95
- POTMĚŠIL, Miloň. *Projektování v surdopedii*. Olomouc: Univerzita Palackého. 2007a. 138 s. ISBN 978-80-244-1726-4.
- POTMĚŠIL, M.. *Sluchové postižení a sebereflexe*. Praha: Karolinum, 2007b. 197 s. ISBN 978-80-246-1300-0.
- POTMĚŠIL, M. *Psychosociální aspekty sluchového postižení*. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 197 s. ISBN 978-80-210-5184-3.
- SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 132 s. SYSNO 000539446.
- ŠEDIVÁ, Z.. *Psychologie sluchově postižených ve školní praxi*. Praha: Septima, 2006. 64 s.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.
- ROZEHNALOVÁ, M. *Povědomí žáků základních škol Jihomoravského kraje o problematice sluchového postižení*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2012. Bakalářská práce.
- ŽAJDLÍKOVÁ, T. *Duchovní uvědomění u dětí se sluchovým postižením*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2012. Diplomová práce.